

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПЕРІОД ДОРΟΣЛІШАННЯ ОСОБИСТОСТІ: СУБ'ЄКТНИЙ ВИМІР

Постановка проблеми. Проблема становлення гендерної ідентичності старших підлітків є актуальною і значущою для психологічної теорії та практики, оскільки звернення до статево-рольової свідомості та самосвідомості зростаючої особистості зумовлене викликом часу в контексті соціокультурних змін та реформування національної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці склалися певні теоретичні передумови дослідження проблеми гендерної ідентичності, зокрема наукові положення психоаналітичної теорії розвитку особистості (А. Адлер, Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Фройд, З. Фройд та ін.), теорії засвоєння гендерних схем (С. Бем, Ш. Берн), теорія культурно-історичного розвитку (Л. Виготський), наукові погляди у руслі символічного інтеракціонізму (І. Гофман, Дж. Мід, Р. Фокельсон та ін.), наукові позиції представників когнітивного підходу (Г. Брейкуелл, Л. Колберг та ін.), концептуальні положення гуманістично-екзистенційного підходу (Р. Бернс, А. Маслоу, Г.Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та ін.), що підкреслюють значущість вільного вияву особистісного Я незалежно від статевої належності.

Феномен гендерної ідентичності досліджується у контексті «генези здійснення особистості» (С. Максименко) та залежно від соціальних джерел впливу, процесу соціалізації-інтеріоризації статево-рольових еталонів у системі процесів самопобудови і самопрезентації особистості (Г. Балл, І. Бех, В. Васютинський, Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець, Т. Титаренко та ін.).

Формулювання мети роботи. Метою статті є психологічний аналіз наукових підходів сучасних учених до проблеми становлення гендерної ідентичності старших підлітків як суб'єктно-психологічної реальності у період дорослішання особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення проблеми розвитку особистості у сучасній психології відображає три основні тенденції. З позицій першої тенденції генезис особистості зумовлюється переважно соціальною ситуацією розвитку, з позицій другої – акцентується увага на соціальній активності особистості та її свідомості, з позицій третьої – актуалізується суб'єктність людини, точніше особистість як суб'єкт власної психічної активності, що первісно наділений свободою і відповідальністю. У межах третьої тенденції розвиток людини як суб'єкта власної психічної активності розглядається в єдності з власною психікою [1].

Оскільки становлення образу «Я» старшого підлітка визначається ідентифікацією з однолітками та набуттям ідентифікаційного «Ми», з одного

боку, а з іншого – вимогами, пред’явленими дорослими, усвідомлення власного Я супроводжується амбівалентними, суперечливими та нестійкими проявами, що ускладнюють розвиток позитивної Я-концепції як установки щодо себе. Водночас почуття дорослості, що виникає на основі розвитку самосвідомості, спонукає старшого підлітка до визнання своєї відмінності від однолітків, мотивує до усвідомлення своєрідності власної особистості та бажання зайняти нову позицію – позицію дорослого. У підлітковому віці якісно новий рівень розвитку самосвідомості, від наслідування взірців поведінки інших до самопізнання власного внутрішнього світу і самоаналізу, визначає його ставлення до оточуючих і до самого себе, що знаменує розвиток особистісної рефлексії, формування образу «Я» [1; 3].

Зокрема, О. Кікінежді вказує на взаємозв’язок якостей суб’єкта і центрального новоутворення особистості у підлітковому віці – почуття дорослості, що супроводжується зростанням самостійності і активності підлітків, прийняттям відповідальності за свої вчинки й події, що відбуваються, пов’язаних із рівнем суб’єктивного контролю та рефлексією [3, с. 192].

Як зазначає В. Татенко, у підлітковому віці відбувається пробудження віртуальної інтуїції суб’єктного ядра із залученням суб’єктного механізму самовизначення. Для підлітків головне досягнути факт існування віртуальної реальності, навчитися самовизначатися у проблемній ситуації, усвідомити очевидність кількох варіантів вирішення проблеми [4, с. 44–52].

У руслі суб’єктно-психологічної реальності гендерна ідентичність визначається як інтегративне особистісне утворення, що відображає суб’єктну позицію старшого підлітка у прийнятті, засвоєнні і відтворенні моделей статево-рольової поведінки відповідно до ідеалів, стандартів і норм, зумовлених суспільними стереотипами і очікуваннями найближчого соціального оточення, і визначається традиційними чи егалітарними цінностями соціокультурного простору.

У старшому підлітковому віці статево-рольові настанови втрачають свою гнучкість, хлопці і дівчата демонструють нетерплячість до поведінки, яка не відповідає гендерно-рольовим стереотипам. Очевидно, що вікове неприйняття підлітками дій, що не відповідають статі, пояснюється процесом статевої інтенсифікації – посиленням статевої відмінностей, пов’язаних із надмірною необхідністю наслідувати статевої ролі, внаслідок вступу у пубертатний період. Хлопці прагнуть бачити себе більш маскулітними, а дівчата акцентують увагу на своїх фемінних якостях. Підлітків постійно переслідує думка, що користуватися успіхом в іншій статі можна лише за умови відповідності традиційним статевим нормам. Тому дівчата демонструють більш виражену фемінну поведінку, а хлопці вважають, що виражений маскулітний імідж підвищує рівень їх популярності [5, с. 687].

Варто зазначити, що значущим критерієм становлення гендерної ідентичності є модальність самоствавлення особистості як носія певної статі, що визначає ставлення до представників своєї та іншої статі. Зокрема, позитивне самоствавлення спонукає до розуміння, чуйного та толерантного ставлення до інших і є важливою умовою забезпечення успішності соціальної взаємодії у

стереотипізованому суспільстві.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Теоретичний аналіз наукових досліджень дає підстави стверджувати, що старший підлітковий вік, який характеризується якісно новим рівнем усвідомлення та рефлексії гендерного Я, є сприятливим періодом для становлення гендерної ідентичності як складного інтегративного особистісного утворення. Становлення гендерної ідентичності, мотиваційною основою якої виступають уявлення образу Я, визначається основним новоутворенням цього віку – почуттям дорослості, що активізує процес прийняття, засвоєння і відтворення моделей статево-рольової поведінки у сфері традиційної та егалітарної культур; характеризується переструктуруванням моральних цінностей як основи відповідального самовизначення зростаючої особистості в період її дорослішання.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в апробації програми розвитку гендерної ідентичності в період дорослішання особистості.

Література

1. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії і перспективи: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості: монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 512 с.
3. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2011. 400 с.
4. Татенко В. О. Феномен соціалізації в контексті суб'єктно-вчинкового підходу. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 3 (88). С. 44–52.
5. Шэффер Д. Дети и подростки: психология развития. 6-е изд. Санкт-Петербург: Питер. 2003. 976 с.

159.942.5:159.9

Чопик С. В.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
ТНПУ ім. В. Гнатюка
solomia_bodnar@ukr.net

Воронкевич О. М.

кандидат психологічних наук,
асистент кафедри практичної психології
ТНПУ ім. В. Гнатюка
oksanavoronkevych@ukr.net

ТРИВОЖНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. Тривожність може негативно впливати на успішність оволодіння професією, на результативність і якість професійної діяльності. За свідченнями низки зарубіжних психологів, зокрема Р. Кеттела, високий рівень тривожності знижує успішність професійної діяльності. При цьому, занадто низький рівень тривожності, як вказує Л Собчик, також має